

Дяченко С.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0002-0104-2769

Лопушанська К.С.,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0003-3562-7295

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

MAIN ASPECTS OF THE EFFICIENCY FUNCTIONING IN CIVIL JUDICIARY

У науковій статті висвітлено основні проблеми гармонійного функціонування модулю електронного судочинства. Електронне правосуддя дозволить повною мірою забезпечити конституційний принцип судового захисту порушених, невизнаних, оскаржуваних прав, суді зможуть охопити більший спектр цивільних справ через економію у часі. Наразі в Україні напрацьовується система обміну процесуальними документами між судом та учасниками судового процесу – система «Електронний суд». Ця система поки працює в тестовому режимі. Користувач, який має особистий кабінет на сайті системи «Електронний суд» та цифровий підпис, може звертатись до місцевих та апеляційних судів у формі електронних повідомлень, позовів, заяв тощо. Зареєстровані особи можуть подати процесуальні, інші документи, докази в електронній формі за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Крім того, з'явилася можливість сплачувати судовий збір онлайн. Попри всі переваги цього модулю, на сучасному етапі існує досить велика кількість недоліків. Наразі проблемою є прийняття судових рішень про залишення заяв без руху у зв'язку з необхідністю їх подання в паперовому вигляді. Основною причиною відмови в реєстрації є недотримання вимог щодо оформлення документів відповідно до законодавства. Суди також не приймають електронні документи, якщо вони не містять даних про формування справи у системі «Електронний суд». Вирішення вказаних проблем можливе тільки шляхом повноцінного функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. У статті буде розглянуто та охарактеризовано колізії з урахуванням судової практики на основі судових рішень. Зі змісту цих судових рішень випливає, що надіслані з особистого кабінету в системі «Електронний суд» позовні заяви залишаються без руху через недотримання вимог щодо письмової форми процесуальних документів.

Ключові слова: автоматизована система документообігу суду, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, система «Електронний суд», електронний документ, електронна адреса, електронний кабінет, цивільне судочинство.

The main article deals with the basic problems of harmonious functioning of the module of Electronic Judiciary. E-justice will fully ensure the constitutional principle of the judicial protection of violated, unrecognized, contested rights, and the courts will be able to cover a wider range of civil cases through time savings. Currently, a system of exchange of procedural documents between the court and the participants of the trial – the Electronic Court, which is still operating in a test mode, is being worked out in Ukraine. A user who has a personal account on the website of the E-Court and a digital signature can apply to local and appellate courts in the form of e-mails, lawsuits, statements and more. Registered persons may submit procedural, other documents, evidence, which are taking place in the case and take other procedural steps in electronic form through the Unified Court Information and Telecommunication System. In addition, there was an opportunity to pay the court fees online. Considering all the advantages of this module, there are quite a number of disadvantages at the present stage. In this case, the problem is taking court decisions to leave applications in motion because of the need to file them in paper form. The main reason for refusal of registration is the non-compliance with the requirements of registration of documents in accordance with the legislation. Courts also do not accept electronic documents if they do not contain information about its formation in the e-court system. The solution to these problems is possible only through the full functioning of the Unified Court Information and Telecommunication System. The article will discuss and characterize case-law-based conflicts. The content of these court rulings shows that the claims sent through the personal cabinet in the system of the Electronic Court remain out of motion due to the non-compliance with the requirements for written procedural documents.

Key words: court automated system of court documents, Unified judicial information and telecommunication system, electronic court, electronic document, electronic address, electronic office, civil proceedings.

Розвиток інформаційних технологій призводить до поступового їх проникнення в різні сфери суспільних відносин, включаючи сферу цивільного правосуддя. Відповідно до ст. 55 Конституції України [3], ст. 16. Цивільного кодексу України [16], ст. 4 Цивільного процесуального кодексу [17] (далі – ЦПК України) кожна особа, права та інтереси якої були порушені, невизнані або оскаржені, може звернутися до суду за їх захистом. Для економії та полегшення судового процесу, зокрема і цивільного, вводиться Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), роботу якої забезпечує Державне підприємство «Інформаційні судові системи».

Питання автоматизованої системи документообігу суду, електронного суду піднімалися у працях таких авторів, як Л. Богданов, І. Дем'яненко, В. Ємельянова, І. Камінська, Ю. Мазниченко, А. Матат, Д. Трут, О. Шамрай.

Хоча в Україні вже досить давно успішно функціонує система обміну електронними документами, система обміну між судом та учасниками судового процесу – «Електронний суд» – запрацювала не так давно. Основна мета цієї електронної системи – надати змогу надсилати до будь-якого суду країни підписані електронним цифровим підписом (ЕЦП) документи, що спростить взаємодію суду з громадянами.

Актуальність питання полягає також у тому, що громадяни не достатньо поінформовані про наявність такої системи, як «Електронний суд», та не усвідомлюють важливість і доцільність цієї інформаційно-телекомунікаційної системи. Наразі існують й інші труднощі у роботі ЄСІТС, яка працює в тестовому режимі.

Для кращого розуміння суті та значення електронного правосуддя в цивільному процесі його слід розглядати в контексті позитивних аспектів та наявних недоліків. До позитивних моментів можна віднести такі: економію часу учасників процесу, доступність та відкритість судового процесу; економію матеріальних витрат судів у зв'язку з витратами на надсилання документів учасникам процесу та утримання кадрових ресурсів учасників процесу; подання до суду позовних заяв та інших документів в електронному вигляді з використанням електронного підпису; можливість перегляду судових засідань у відеоформаті на сайті судової влади; зменшення корупції у судовій владі; усунення корумпованості в судах з огляду на відкритість і доступність документів провадження та вилучення безпосередніх контактів між всіма учасниками судового процесу [9].

Реалізація верховенства права в цивільному судочинстві ґрунтується на узгодженні засад обмеження державної влади (в особі суду) з початками забезпечення рівноваги інтересів суб'єктів приватних відносин. Ера електронного судочинства не тільки зробить судовий захист доступнішим, а й зменшить навантаження на

суддів і на працівників апаратів судів. Аналіз судової практики України свідчить, що суди (навіть на рівні вищих судових інстанцій) обмежуються тільки формальним посиланням на принцип верховенства права, коли звернення до цього принципу не впливає на вирішення справи по суті [18, с. 114].

Що стосується недоліків системи електронного судочинства в цивільному процесі, то їх наводять самі судді, що працюють в апараті. До них належать такі: неможливість ідентифікувати електронний цифровий підпис фізичної або юридичної особи, який повинен відповідати акредитованим центрам сертифікації ключів, електронні адреси сторін для забезпечення надходження інформації до відповідного кореспондента; незрозуміло, як саме можна перевірити наявність чи відсутність у суді аналогічних справ з тими ж сторонами з тих самих підстав; досі не визначено спосіб, за допомогою якого суд повинен ознайомлювати учасників процесу з матеріалами електронної справи при надходженні таких заяв; немає чіткої вказівки щодо того, як саме суд повинен поставити на електронному документі позначку про те, що він відповідає оригіналу; незрозуміло, до повноважень яких працівників апарату суду належить відхилення заяв, які надійшли з кабінету системи «Електронного суду»; не зазначено, яким чином електронна справа повинна передаватися до судів вищих інстанцій при надходженні апеляційної та касаційної скарги.

Користувач, який має особистий кабінет на сайті системи «Електронний суд» (court.gov.ua) може звертатися до місцевих та апеляційних судів. Цей критерій включає в себе обмін процесуальними документами (надсилання та отримання документів) між учасниками судового процесу, подання онлайн до суду процесуальних документів (позовних заяв, клопотань). Інформація про доставку документа, його реєстрацію та інші відомості надсилаються до електронного кабінету автора в автоматичному режимі [4]. Це значно економить час учасникам справ, оскільки не потрібно їхати до суду для подання відповідного клопотання, домовлятися з помічником чи секретарем судді про конкретний час та згодом повторно їхати в суд для отримання потрібних документів.

Також можна сплатити судовий збір онлайн. Для стимулювання сторін подавати документи до суду в електронному вигляді Закон України «Про судовий збір» встановлює, що при поданні до суду процесуальних документів в електронній формі застосовується коефіцієнт 0,8 для пониження відповідного розміру ставки судового збору. Іншими словами, якщо бажаєш платити менший судовий збір, то цифруй процесуальні документи самостійно [8].

Відповідно до ч. 4 ст. 14 ЦПК України ЄСІТС забезпечує обмін документами (надсилання

та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції [17].

Відповідно до наказу Державної судової адміністрації України «Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» від 22 грудня 2018 року № 628 експлуатація підсистеми «Електронний суд» розпочалась та наразі триває у тестовому режимі у місцевих та апеляційних судах (пілотних судах) [7]. З цього часу приймання та реєстрація процесуальних документів, які надіслані з електронної пошти з доменним іменем «@mail.gov.ua» або з будь-яким іншим доменним іменем, судами не здійснюється.

Згідно з вимогами розділу XI Положення про автоматизовану систему документообігу суду приймання та реєстрація надісланих до суду учасниками судового процесу процесуальних документів повинні здійснюватись за офіційними електронними адресами (в електронних кабінетах), які вони мають створити в системі «Електронний суд» [5]. Система «Електронний суд» розміщена за адресою URL: <https://cabinet.court.gov.ua>.

З огляду на зміст норм ЦПК України система електронного суду не є тотожною ЄСІТС, а є одним із її елементів, тобто засобом комунікації між судом та учасниками справи для надсилання документів, які можуть замінити паперові документи лише і тільки у випадках, що прямо передбачені у законі, а також при дотриманні всіх відповідних процедур.

Зокрема, щоб здійснювати дії щодо обміну документами дистанційно, користувач повинен зареєструватись. Для цього користувач обов'язково має мати електронний підпис, за допомогою якого можна буде авторизуватися на сайті.

Станом на 2019 рік в підсистемі «Електронний суд» було зареєстровано близько 30 тисяч користувачів. До суду за допомогою засобів «Електронного суду» було надіслано приблизно 20 тис. заяв, з яких 17,5 тис. було зареєстровано судами, у тому числі 10 тис. було авторозподілено [2].

Для можливості користування системою «Електронний суд» спочатку необхідно пройти передбачений підсистемою порядок реєстрації офіційної електронної адреси (електронного кабінету) з обов'язковим використанням власного електронного підпису.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» електронний цифровий підпис – це вид електронного підпису, який був отриманий на підставі криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність

та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа [6].

Особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, можуть подати процесуальні, інші документи, вчинити інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з використанням власного електронного цифрового підпису, притримуючись до власноручного підпису.

Згідно з підпунктом 15.1 пункту 15 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, а також формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі [17].

Відповідно до підпункту 15.5. пункту 15 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система починає функціонувати через 90 днів з дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та на вебпорталі судової влади оголошення про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [17].

Сьогодні проблемою є прийняття судових рішень про залишення заяв без руху у зв'язку з необхідністю їх подання в паперовому вигляді. Це становить близько 50% від загальної кількості заяв, поданих за допомогою системи «Електронний суд». Така динаміка відмов у розгляді документів щодня зростає [2].

Аналіз роботи електронного правосуддя впливає із наведеної статистики сайту системи «Електронний суд» станом на 19.03.2019 р. Так, 16 844 користувача було зареєстровано в електронному кабінеті, 4 587 документів було подано через ЕК, 3 254 справи було зареєстровано судом, щодо 867 справ було відмовлено у реєстрації. Основною причиною відмови в реєстрації є неоформлення документів відповідно до законодавства або те, що документ не доступний для перегляду [1].

Так, до Вишницького районного суду Чернівецької області надійшла позовна заява в електронному вигляді, яка містила зазначення про те, що документ був сформований в системі «Електронний суд». Суддя Вишницького районного суду Чернівецької області А.Ю. Кириляк, перевіряючи на відповідність до вимог ст.ст. 175, 177 ЦПК України позовну заяву ОСОБА_1, інтереси якого представляє ОСОБА_2, до ОСОБА_3 про визнання особи такою, що витрала право користування житловим приміщенням, встановив, що позовна заява не відпові-

дає вимогам ЦПК України, оскільки станом на дату надходження позовної заяви АТКБ «Приват Банк» в електронній формі до Вишницького районного суду Чернівецької області Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему не було затверджене, тому не було правових підстав для звернення до суду в системі «Електронний суд». Це унеможливило прийняття заяви судом саме в електронній формі. Суд вважає, що з огляду на викладене до початку функціонування в Україні Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи всі документи мають подаватися в паперовому вигляді, а письмові заяви повинні мати особистий підпис заявника [13].

Подібне рішення було прийняте Дружківським міським судом Донецької області від 22 листопада 2019 року у справі № 229/7135/19. Зокрема, у рішенні вказано, що наразі Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система не почала функціонувати відповідно до вимог закону, а тому відсутня можливість зареєструвати офіційні електронні адреси в цій системі та подати процесуальні документи в електронній формі за допомогою ЄСІТС з використанням власного електронного цифрового підпису. Працюють лише окремі підсистеми в тестовому режимі. З огляду на це до початку функціонування в Україні ЄСІТС всі документи мають подаватися в паперовому вигляді, а письмові заяви повинні мати особистий підпис заявника. Подана до суду позовна заява у цій справі не була належним чином підписаною, тому її слід вважати такою, що була оформлена та подана до суду не відповідно до вимог цивільного процесуального закону, який діяв на час подачі позову [14].

Ухвалою Верховного Суду від 11 жовтня 2019 у справі № 335/7514/18 (№ в ЄДРСР 84900288) на вирішення питання про відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою на постанову Запорізького апеляційного суду від 13 серпня 2019 року у справі за позовом до АТКБ «Приват Банк» про зобов'язання вчинити певні дії та відшкодування моральної шкоди Верховним Судом у складі судді Касаційного цивільного суду І.Ю. Гулейкова було винесене рішення залишити справу без руху з наданням заявнику можливості усунути вищевказані недоліки [11].

Наразі технічні можливості підсистеми «Електронний суд» не дозволяють суду здійснити перевірку електронних підписів заявників навіть на предмет того, чи є вони кваліфікованими. Підсистема не надає можливості судам здійснити перевірку електронного підпису в такому порядку та обсязі, як це передбачено Законом України «Про електронні довірчі послуги».

Аналіз зазначеної судової ухвали дозволяє дійти висновку, що на сучасному етапі функціонування системи «Електронний суд» існують

визначені законодавчі колізії, які слугують підставою для відмови у прийнятті заяви чи клопотання судом через їх електронний характер.

Ще один приклад недієвості системи «Електронний суд» можна прослідкувати в Ухвалі ВС від 17.10.2019 р. у справі № 420/370/19 (№ в ЄДРСР 85032880). Документ вказує, що касаційна скарга була надіслана із застосуванням електронної пошти та відправлена з адреси URL: photomax715@gmail.com від імені Даценка І.І., що не відповідає вимогам ЦПК України щодо обов'язкової письмової форми заяви. Згідно з підпунктом 15.1 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, а також формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі. За таких обставин заявнику необхідно подати до Верховного Суду касаційну скаргу у паперовій формі. Це стало однією із підстав залишення касаційної скарги без руху [12].

Наявність цифрового підпису є ключовим моментом для подання процесуальних документів користувачем через модуль електронного судочинства. Підтвердженням цього положення може слугувати Ухвала ВС від 09.09.2019 р. у справі № 347/1654/18 (№ в ЄДРСР 84211513). Відповідно до частини восьмої статті 43 ЦПК України документи, які подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника). Під час розгляду цивільної справи Верховний Суд встановив, що заява була подана в електронній формі через електронну пошту без накладення електронного цифрового підпису, що не відповідає вимогам ЦПК України. Оскільки вищевказана заява не має цифрового підпису (тобто не була підписана заявником), вона підлягає поверненню. Верховний Суд у складі судді Касаційного цивільного суду О.В. Ступак ухвалив рішення про залишення заяви без руху [10].

Суди також не приймають документи, якщо вони не містять даних про формування заяви у системі «Електронний суд». Так, Полтавський апеляційний суд звернув увагу, що апеляційна скарга була подана до суду першої інстанції шляхом направлення на електронну адресу суду без використання системи «Електронний суд», що свідчить про неналежне виконання вимог законодавства. З огляду на це суд дійшов висновку, що апеляційна скарга підлягає поверненню особі, яка її подала, відповідно до вимог ст. 357 ЦПК України [15].

Отже, зі змісту судових рішень випливає, що надіслані за допомогою особистого кабінету в системі «Електронний суд» позовні заяви

залишаються без руху через недотримання вимог щодо письмової форми процесуальних документів. Здебільшого судді у своїх рішеннях посилаються на «Перехідні положення» чинного ЦПК, де передбачено, що до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, а також формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі. Крім того, відмову в розгляді документів, що надійшли

через систему «Електронний суд», окремі суди також вмотивовують відсутністю офіційного оголошення про функціонування ЄСІТС, а також незатвердженням Вищою радою правосуддя положення про ЄСІТС. Тобто теоретично модуль електронного судочинства має застосовуватись в цивільному процесі для забезпечення ефективності та пришвидшення діяльності судового процесу. Однак на практиці з урахуванням судових рішень цей модуль є не дієвою підставою залишення позовних заяв, клопотань без руху.

Список використаних джерел:

1. Єдиний Контакт-центр судової влади України. URL: <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2019).
2. Закон Бізнес. Тестування для досвіду. 11.10.2019 р. URL: https://zib.com.ua/ua/139558v_oask_nakopichilosya_sprav_na_3_rocki_papered.html (дата звернення: 08.11.2019)
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Матат А. Електронний суд в Україні: Ready, Steady, Go. *Ліга.Блоги*. 01.02.2019 р. URL: <https://blog.liga.net/user/amatat/article/32355> (дата звернення 22.10.2019).
5. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене наказом Державної судової адміністрації України від 26 листопада 2010 року № 30 (у редакції рішення Ради суддів України від 2 березня 2018 року № 17). URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/>.
6. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.
7. Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах : Наказ Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 року № 628 URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/628_18.pdf.
8. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 року № 3674-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 2349.
9. Трут Д. Переваги електронного судочинства. *Юрист & Закон*. № 45. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009834 (дата звернення: 22.10.2019).
10. Ухвала Верховного Суду від 09.09.2019 р. у справі № 347/1654/18 № в ЄДРСР 84211513. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84211513> (дата звернення: 08.11.2019).
11. Ухвала Верховного Суду від 11.10.2019 р. у справі № 335/7514/18 № в ЄДРСР 84900288. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84900288> (дата звернення: 08.11.2019).
12. Ухвала Верховного Суду від 17.10.2019 р. у справі № 420/370/19 № в ЄДРСР 85032880. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85032880> (дата звернення: 08.11.2019).
13. Ухвала Вишнівського районного суду Чернівецької області від 22.11.2019 р. у справі № 713/2049/19 № в ЄДРСР 2/713/765/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85830655> (дата звернення: 08.11.2019).
14. Ухвала Дружківського міського суду Донецької області від 22 листопада 2019 року у справі № 229/7135/19 в ЄДРСР № 2/229/1620/2019. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85837546>.
15. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 21.11.2019 р. у справі № 551/1004/19 № в ЄДРСР 22-ц/814/3189/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85801402>.
16. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
17. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
18. Цісар Г.І. Дяченко С.В. Реалізація принципу верховенства права через призму електронного судочинства: теоретичні та практичні підходи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 6. Том 1. 2018. С. 111–114.